

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ
ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 327.8:15

Б. М. КАЛІНІЧЕНКО

**ПОНЯТТЯ І ФЕНОМЕН
«ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА»:
ВИЗНАЧАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ**

Розкривається сутність поняття «інформаційна війна», проаналізовано феномен інформаційної війни в контексті розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, показано специфіку організації і ведення її в сучасному світі. Розглянуто причини розвитку інформаційного протистояння та засоби, що використовуються для реалізації інформаційних атак. Визначено основні характеристики, що засвідчують явище інформаційної війни в сучасному світі.

Ключові слова: інформація, інформаційна війна, інформаційний вплив, громадська думка, інформаційне протиборство.

Калиниченко Б. М. Понятие и феномен «информационная война»: определяющие характеристики

Раскрывается сущность понятия «информационная война», проанализирован феномен информационной войны в контексте развития информационно-коммуникационных технологий, показаны особенности организации и ведения её в современном мире. Рассмотрены причины развития информационного противостояния и средства, которые используются для реализации информационных атак. Определены основные характеристики, раскрывающие феномен информационной войны в современном мире.

Ключевые слова: информация, информационная война, информационное влияние, общественное мнение, информационное противостояние.

© КАЛІНІЧЕНКО Богдан Михайлович — кандидат політичних наук, доцент кафедри державної служби, публічного адміністрування та політології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Kalinichenko Bogdan. Concept and phenomenon of «information war»: qualificatory descriptions

Essence of concept «information war» opens up in the article, it is analyzed the phenomenon of information war in the context of development of informatively-communication technologies, organization and conduct of it in the modern world. Reasons of development of informative opposition and facilities that are used for realization of informative attacks are considered. Basic descriptions that expose the phenomenon of information war in modern society are certain.

Keywords: *information, information war, informative influence, public opinion, informative opposition.*

У сучасному суспільстві величезну роль відіграє інформація. Саме вона стала новим якісним ресурсом впливу на людську свідомість, суспільство, діяльність політичних суб'єктів, національну безпеку. Динамічний розвиток новітніх інформаційно-комунікаційних технологій забезпечив усезагальний та швидкий доступ до будь-яких даних, новин, ресурсів. Поширення інформації стало надзвичайно швидким явищем, а доступ до неї став повсякденною справою кожної людини, як через глобальну мережу Інтернет, так і через інші засоби масової інформації та комунікації. Інформаційна війна стає дедалі ефективнішим засобом ведення політичного протиборства, оскільки цей вид війни не потребує людських жертв, надзвичайних матеріальних затрат, як цього вимагає звичайна війна, та є в деякому сенсі більш швидким та прихованим засобом досягнення політичної мети.

Проблемі дослідження феномену «інформаційна війна» присвячено багато наукових праць, більшість з яких спрямовані на теоретичне обґрунтування цього поняття. Через значний вплив інформаційних воєн на політичну ситуацію в світі (особливо на початку нинішнього століття) дослідження, що розглядають цей феномен, стають все більш поширеними в наукових роботах вітчизняних та іноземних вчених, а саме: Г. Почепцова, О. Юдіна, М. Требіна, В. Горбуліна, І. Лук'янця, П. Прибутько, М. Галамба, М. Бережної, А. Маноїла, А. Петренка, Д. Фролова, І. Панаріна, С. Бухаріна, А. Дюкова, Б. Бірюкова, М. Лібікі, О. Білоруса, І. Рабінович, Д. Прокоф'єва та ін. Незважаючи на значний рівень наукового осмислення проблеми інформаційної війни, недостат-

ньо розкритим є саме сутність цього феномену та специфічні характеристики, що його визначають. У відповідності з цим метою пропонованої статті є визначення феномену та розвиток поняття «інформаційна війна», з'ясування та розкриття в контексті інформаційного протиборства його специфічних ознак.

Явище інформаційної війни своїми витокami сягає історичної давнини. Так, ще за часів античності вплив інформації у військово-політичному протиборстві мав визначальне значення задля досягнення політичної мети чи отримання переваги з використанням обмежених ресурсів. Такий вплив, зазвичай, застосовувався через поширення чуток, пліток, міфів, викривленої інформації або її подачі у вигідному для однієї сторони світлі, вплив через лідерів громадської думки на суспільне сприйняття певного політичного явища і т. ін. Уперше термін «інформаційна війна» в його сучасному розумінні був застосований американським вченим Т. Роном, який у 1976 році сформулював основні положення цього поняття. Він, зокрема, відзначив, що інформація на час «холодної війни» була найслабшим елементом збройних сил. Трохи пізніше це явище аналізувалось групою американських дослідників, серед яких були Г. Самерз, Г. Екклз та інші, що вивчали його з точки зору впливу інформації для досягнення військової переваги над супротивником. Певні елементи інформаційної війни були дуже ефективно використані під час проведення військової операції «Буря в пустелі», що була частиною війни в Перській затоці у 1991 році. А вже в 1992 році термін «інформаційна війна» був офіційно закріплений у директиві Міністерства оборони Сполучених Штатів Америки № 3600 від 21.12.1992 року¹.

Події початку 90-х років ХХ ст. дали величезний поштовх до вивчення феномену інформаційної війни та осмислення цієї проблеми на більш ґрунтовному, науковому рівні. Саме США стали першою країною, яка почала готуватися до інформаційного протистояння. В подальшому вивчення сутності та вироблення механізмів ведення та протидії такій війні приділили чимало уваги науковці з Російської Федерації, якими на початку 2000-х років було проведено декілька масштабних досліджень, спрямованих на вироблення ефективних механізмів інформаційного протиборства.

Для розкриття сутності поняття «інформаційна війна» важливо розібрати більш детально компоненти які складають це поняття. Це «інформація» та «війна». Оскільки обидва ці поняття є доволі таки широкими у своїх визначеннях, позаяк застосовуються в різних сферах людської діяльності, у даному випадку більш доцільно використовувати їх політологічне та військове розуміння, спираючись на першоджерела формування даних понять та похідного від них словосполучення. Відповідно до політологічного енциклопедичного словника, «інформація – одна з субстанцій, що утворює природний світ, в якому живе людина»². Тобто «інформація» розглядається як структурний елемент, що формує світогляд людини, дозволяє пізнати світ, певні події, явища, дозволяє людині сформувати своє ставлення до тих чи інших явищ, подій, фактів. Війна тлумачиться як «збройна боротьба між державами (їх коаліціями) або соціальними, етнічними та іншими спільнотами». У переносному сенсі війна – це «крайній ступінь політичної боротьби, ворожих відносин між певними політичними суб'єктами»³. Деякі дослідники вважають, що термін «війна» в контексті даного визначення є недоцільним до вживання, оскільки «війна» означає збройне насильство, пов'язане з кровопролиттям. Так, відомий теоретик військового мистецтва Карл фон Клаузевіц слушно зазначає, що «війна є продовженням політики іншими засобами»⁴. Георгій Почепцов визначає дефініцію поняття «інформаційна війна» і при цьому зазначає, що оскільки війна не може вестись у мирний час, доцільнішим є вживання терміну не «війна», а «операції». Він вважає, що операції можуть проводитись у мирний час для досягнення певних політичних переваг та успіхів щодо реалізації політичних завдань через інформаційні методи впливу⁵. І. Лук'янець та П. Прибудько, аналізуючи термін «війна» в контексті інформаційного протистояння, вважають, що доцільнішим є використання терміну «боротьба», який є більш загальним та таким, що розкриває мотиви використання інформації як засобу досягнення політичної переваги⁶.

Загалом на сьогодні не існує єдиного визначення поняття «інформаційна війна». Американські вчені у своїх дослідженнях більш схильні до його трактування як процесу використання гло-

бального інформаційного простору та управління інформаційно-комунікаційними технологіями для здобуття конкурентної переваги над супротивником⁷. Європейські дослідники розглядають поняття «інформаційна війна» як цілеспрямований процес, спрямований на використання та маніпулювання контрольованою інформацією з тим, щоб здобути перевагу над конкурентами, насамперед у політиці⁸. Розглядаючи це визначення, слід зазначити, що інформаційна війна є частиною впливу на засоби масової інформації через застосування дезінформації, або часткової інформації, що подається заздалегідь з певним корегуванням, покликаним впливати на громадську думку та виконувати відповідні завдання, визначені суб'єктами політики.

Вітчизняні дослідники, розглядаючи поняття інформаційної війни, досі не дійшли певної згоди щодо формулювання єдиного підходу до його розуміння. Так, В. Горбулін розглядає інформаційну війну — як дії, спрямовані на досягнення інформаційної переваги за рахунок завдання шкоди інформації та процесам, що базуються на інформаційних системах супротивника⁹. О. Курбан зазначає, що інформаційна війна повинна розглядатись як циклічний чи лінійний обмін інформацією, як така, що може чи має завдавати певних збитків, шкоди об'єкту, а суб'єкту надавати певні переваги¹⁰. Д. Зеркалов розглядає поняття «інформаційна війна» як сукупність системних заходів з цілеспрямованого інформаційного впливу на свідомість мас в умовах інформаційної відкритості задля зміни типу поведінки людей і нав'язування їм цілей, які не входять до числа їхніх інтересів¹¹.

Головною метою в інформаційній війні є отримання політичної, економічної, військової, соціальної переваги для того, щоб змусити прийняти рішення, здатне допомогти суб'єктові впливу реалізувати свої цілі та перешкодити противнику виконати власні¹². Метою інформаційної війни, як зазначає Дж. Стейн, є розум людини, оскільки особливий вплив спрямовується на конкретний розум, що має повноваження для прийняття ключових політичних рішень та є важливим чинником у стратегічних структурах¹³.

Об'єктом, на який спрямовується інформаційний вплив, виступає свідомість людей. Саме на цей об'єкт чиниться маніпу-

лятивний вплив з можливістю управління та підпорядкування дій та думок особи. Для пересічної людини процес інформаційно-психологічного впливу відбувається непомітно, позаяк він здійснюється через спеціальні методи, технології, що забезпечують процес подачі інформації та її сприйняття об'єктом. А це, у свою чергу, формує в нього певні переконання, бачення, загрози та запити, які раніше не були для нього властивими. Психологічний вплив може бути спрямований як на масову свідомість усього суспільства, так і на окремі його верстви та на свідомість окремого індивіда. У останньому з названих випадків вплив здійснюється систематично на певну визначену особу, від якої залежить вироблення та прийняття політичних рішень. Звичайно, що за такого впливу він одночасно, прямо чи опосередковано, чиниться і на її близьке оточення з метою формування необхідної для суб'єкта впливу поведінки, спотвореного бачення певної ситуації чи явища.

Інформаційна війна може відбуватися в різних формах та проявах, з використанням різних засобів та каналів надходження інформації, інформаційного впливу та шифрування повідомлень. Частіше за все інформаційний вплив здійснюється через психологічні, маніпулятивні технології, пропаганду, інформаційну обробку населення¹⁴.

В сучасному світі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та їх впровадження в усі сфери суспільного життя актуальним та з кожним роком все більш поширеною є хакерська форма ведення інформаційної війни. Частіше за все вона виявляє себе в диверсійних діях проти цивільних об'єктів, виведенні з ладу комп'ютерних мереж через поширення шкідливого програмного забезпечення, несанкціонованому вторгненні до даних та інформації супротивника, завданні шкоди роботі транспортних мереж, таємному моніторингу за інформаційними мережами та базами. Метою таких атак частіше за все є здобуття певної недоступної у відкритому доступі інформації для досягнення переваги суб'єктами їх застосування або з метою паралізувати роботу певних комп'ютерних мереж, ресурсів, завдати матеріальних збитків чи задля інших цілей.

На відміну від звичайної війни, інформаційна спрямована не на фізичне знищення ворога, а на громадську свідомість з тим, щоб через психологічний вплив досягти максимального рівня впливу на людей та змусити їх діяти проти своїх інтересів, підмінити їм культурні цінності, політичні уподобання, потреби, поселити страхи, вигідні для суб'єкта впливу. Класичним способом впливу на суспільну свідомість є формування відповідних переконань через системну аргументацію, логічні конструкції. Для впровадження у свідомість певного переконання необхідно знати тих, на кого буде спрямоване звернення. Зазначене реалізується за рахунок вивчення типового представника групи, на яку планується здійснення впливу: його уподобань, страхів, потреб, психологічних якостей та бажань.

Сучасні засоби комунікації, такі як соціальні мережі, полегшують роботу у зборі даних та вивченні психологічного портрета особи, її уподобань та потреб, оскільки остання так чи інакше зазначає певну інформацію на своїй сторінці, свідомо чи несвідомо зазначає те, що відповідає прагненням та способу її життя. В якості прикладу використання подібного збору інформації можна зазначити період проведення виборів президента США у 2017 році, коли в таємний для користувачів спосіб були зібрані дані з більш ніж 80 млн. сторінок людей соціальної мережі Facebook, що були використані кампанією Cambridge Analytica для аналізу та оцінки переваг виборців з метою впливу на їх вибір при проведенні виборчої кампанії. Здобута інформація допомогла сформувати психологічні портрети громадян, виокремити їх уподобання та використати для побудови дієвої виборчої кампанії одного з кандидатів, здійснити цілеспрямований вплив на політичний вибір громадян. Розробка такого програмного забезпечення для збору даних дозволяє вести інформаційну війну на новому, більш ефективному рівні психологічними методами й досягати політичних цілей.

Важливим аспектом при проведенні інформаційної війни є інтеграція в інформаційний простір супротивника, за якої вплив відбувається через його канали комунікації, які охоплюють велику аудиторію отримувачів. Підвищити цей вплив можна за раху-

нок одночасного використання різних каналів комунікації, що дозволить чинити всебічну дію на свідомість цільової аудиторії. Потужний вплив організовується через масовану інформаційну атаку, спрямовану таким чином, щоб сформувати у свідомості людини уявлення про нібито власні судження з певного питання, прийняти певну ідею чи дію як продукт власних думок.

Інформаційна війна відбувається між людськими спільнотами, що володіють різними, взаємовиключними системами цінностей, політичними режимами та ідеологією. Такими спільнотами виступають держави, сепаратистські рухи, протиборчі сторони в громадянській війні, терористичні організації, визвольні рухи. В інформаційній війні можуть брати участь як зовнішні агенти, створені суб'єктом війни, так і внутрішні агенти, що інтегровані в суспільний простір супротивника та виконують певні дії з підтримки реалізації завдань суб'єктом (так звана «п'ята колона»). Такими агентами можуть бути спільноти, об'єднання, групи тиску, політичні актори, окремі особи. Інформаційна боротьба супроводжує протиборство і в інших сферах суспільної діяльності – політичній, економічній, військовій, соціальній, культурній. В умовах інформаційного протиборства на стратегічному рівні ставиться за мету змінити чи зруйнувати систему суспільних цінностей для того, щоб у подальшому замінити їх на власні й таким чином зменшити потенціал протистояння об'єкта впливу, підкорити його ресурси та забезпечити їх використання для реалізації власних цілей¹⁵.

Специфічною ознакою інформаційної війни є те, що вона відбувається не лише під час протистояння (збройного, політичного, економічного), а й у мирний час. Цей процес набуває ознак безперервного й слугує для отримання в подальшому очікуваної поведінки, реакції на відповідні дії та задля досягнення переваги над супротивником у потрібний момент. Засоби, що використовуються в інформаційній війні можуть бути найрізноманітнішими – від відвертої брехні, «брудних» технологій, «чорного» піару до засобів подачі інформації з істинним змістом, поширення бажаної та блокування небажаної інформації. При обробці інформації відбувається очищення її від відомостей, що не відповідають

інтересам своєї спільноти. Інформація стає односторонньою та втрачає свій об'єктивний характер, у її зміст закладаються визначені повідомлення, які повинні бути отримані об'єктом, сприйняті та розшифровані в подальшому так, як це ставив за мету суб'єкт джерела подачі інформації.

В інформаційній війні загальним для всіх сфер нападу є те, що вони спрямовані задля зміни сприйняття та поведінки інших людей за допомогою прихованих, оманливих тактик. Інформаційний вплив спрямований на модифікацію ґрунтованих на попередньому досвіді ідей, переконань, розуміння, що існують у раціональній орієнтації свідомості людини та спрямовують її дії у вигідному для суб'єкта впливу напрямку. Використовуючи засоби маніпулювання інформацією, можна знизити довіру до політичних інститутів через дискредитацію їх роботи та акцентування уваги на неефективності їх діяльності, що поступово знижує рівень легітимності органів державної влади та зумовлює дестабілізацію політичної, економічної чи іншої соціальної ситуації. Інформаційний війна, поряд з іншим, ставить за мету, порушення єдності в суспільстві, провокування розколів, розбрату, ворожнечі між соціальними, етнічними групами. За приклад можна навести діяльність Російської Федерації, яка поступово впроваджувала міф про пригнічення, дискримінацію російськомовного населення в Україні. Цей міф впроваджувався довгі роки, супроводжувався активною інформаційною підтримкою деяких засобів масової інформації, підкріплювався одиночними акціями на його «підтвердження». Як наслідок, був спровокований розкол українського суспільства, чим і скористалась Російська Федерація у 2014 році.

Отже, в сучасному світі людина оточена інформацією, яка визначає її думки, бачення світу, цінності та поведінку. Розвиток інформаційних технологій зробив усі сфери суспільного життя залежними від них. Інформаційна війна, як сучасна форма досягнення політичних цілей, використовуючи засоби психологічного впливу на масову свідомість, останнім часом значною мірою активізувалася. Розвиток глобального інформаційного простору зробив інформацію дієвим владним інструментом та одним з головних чинників управління. Використовуючи методи інфор-

маційної війни, можна змінити політичну владу, впливати на державний механізм управління країною, спровокувати початок громадянської війни, визначати політику інших країн і т. ін. Україна впродовж усіх років незалежного існування так чи інакше зіштовхується з проявами інформаційної війни на своїй території, однак, внаслідок відсутності внутрішньополітичної згоди, виявилась не готовою для вчасного протистояння штучному розколу всередині країни та його використанню Російською Федерацією для реалізації власних геополітичних цілей. Все це спонукає українське суспільство і владу до формування стратегії протидії інформаційній війни та вироблення ефективних механізмів захисту українського суспільства.

1. *Погрібна В. Л., Герасіна Л. М.* Інформаційна війна як каталізатор геополітичних змін // Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики: зб. наук. статей за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. / редкол.: А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, В. І. Самошенко та ін. Харків: Право. 2016. С. 72–75.
2. *Політологічний енциклопедичний словник* / упорядник В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: Генеза, 2004. С. 241.
3. Там само. С. 79.
4. *Клаузевіц К. О.* О войне: в 2 т. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2002. С. 11.
5. *Почепцов Г.* Інформаційні війни: тенденції та шляхи розвитку. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/informatsiyni_viyini_tendentsii_ta_shlyakhi_rozvitku/ (дата звернення: 12.02.2018).
6. *Прибутько П. С., Лук'янець І. Б.* Інформаційні впливи: роль у суспільстві та сучасних воєнних конфліктах. Київ: Вид. ПАЛІВОДА А. В., 2007. С. 30.
7. *Манойло А. В., Петренко А. И., Фролов Д. Б.* Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. 3-е изд. Москва: Горячая линия—Телеком, 2012. С. 228.
8. Там же. С. 256.
9. *Горбулін В. П., Додонов О. Г., Ланде Д. В.* Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія. Київ: Інтертехнологія, 2009. 164 с.; *Світова гібридна війна: український фронт: монографія* / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
10. *Курбан О. В.* Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі: навч. посіб. Київ: ВІКНУ, 2016. С. 248.
11. *Зеркалов Д. В.* Інформаційні війни // Безпека життєдіяльності. 2009. № 3. С. 35–38.
12. *Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право* / В. Брижко, М. Швець, В. Цимбалюк; за ред. М. Швеця. Київ: ТОВ «ПанТот», 2007. С. 74.
13. *Почепцов Г.* Цит. праця.
14. *Зеркалов Д. В.* Цит.праця. С. 210.
15. *Манойло А. В., Петренко А. И., Фролов Д. Б.* Цит. работа. С. 211.

Kalinichenko Bogdan. Concept and phenomenon of «information war»: qualificatory descriptions

Essence of concept «information war» opens up in the article, it is analyzed the phenomenon of information war in the context of development of informatively-communication technologies, organization and conduct of it in the modern world. Reasons of development of informative opposition and facilities that are used for realization of informative attacks are considered. Basic descriptions that expose the phenomenon of information war in modern society are certain.

In today's society, information plays a huge role. It was she who became a new qualitative resource of influence on human consciousness, society, activity of political subjects, national security. The dynamic development of the latest information and communication technologies provided quick access to any data, news, resources. Under these conditions, information warfare becomes an increasingly effective means of conducting political confrontation. Moreover, this type of war does not require human sacrifices, extraordinary material costs, as required by the ordinary war, but is in some ways a faster and more hidden means of achieving a political goal.

Events of the early 90's of the twentieth century. gave a tremendous impetus to the study of the phenomenon of information warfare and comprehension of this problem on a more thorough, scientific level. It was the United States that became the first country to start preparing for information confrontation. Subsequently, scientists from the Russian Federation, who in the early 2000s underwent several large-scale studies aimed at the development of effective mechanisms for information confrontation, paid much attention to the study of the nature and development of mechanisms for conducting and counteracting such a war.

In general, today there is no single definition of «information warfare». American scientists in their research are more inclined to interpret it as a process of using the global information space and managing information and communication technologies to gain competitive advantage over the enemy. European researchers consider the concept of «information warfare» as a deliberate process aimed at using and manipulating controlled information in order to gain an edge over competitors, primarily in politics. In considering this definition, it should be noted that information warfare is part of the impact on the media through the use of misinformation, or partial information provided in advance with a certain correction, designed to influence public opinion and carry out relevant tasks identified by policy makers.

Unlike ordinary war, the information is directed not to the physical destruction of the enemy, but to the public consciousness so that through psychological influence to reach the maximum level of influence on people and make them act against their interests, to replace them with cultural values, political preferences, needs, settle fears that are beneficial to the subject of influence. The classical way of influencing social consciousness is to form the corresponding beliefs through

system arguments, logical constructions. In order to introduce into the consciousness of a certain conviction, it is necessary to know those who will be sent an appeal. This is realized by studying the typical representative of the group, which is planned to exercise influence: his preference, fears, needs, psychological qualities and desires.

Consequently, in today's world, people are surrounded by information that defines her thoughts, vision, values, and behavior. The development of information technology has made all areas of public life dependent on them. Information warfare, as a modern form of achieving political goals, using the means of psychological influence on the mass consciousness, has recently become much more active. The development of the global information space has made information an effective power tool and one of the main factors of governance. Using the methods of information warfare, one can change the political power, influence the state mechanism of the country's management, provoke the beginning of the civil war, determine the policy of other countries, etc. During all years of independent existence, Ukraine has somehow faced with manifestations of an information war on its territory, however, due to lack of internal political agreement, it was not ready for a timely confrontation with the artificial split inside the country and its use by the Russian Federation to realize its own geopolitical goals. All this prompts Ukrainian society and authorities to formulate a strategy to counteract the information warfare and develop effective mechanisms for the protection of Ukrainian society.

Keywords: information, information war, informative influence, public opinion, informative opposition.